

Josep Pla i Stendhal: Viatjar i descriure França

Helena Pol

«Stendhal, Stendhal –aquest és el camí»
J.P., QG, 28-XI-1918.

ALGUNS LECTORS I ESTUDIOSOS DE L'OBRA DE JOSEP PLA han percebut els evidents paral·lelismes entre la seva literatura i la de l'escriptor francès Stendhal. Així ho remarquen Joan Fuster, en la introducció a l'*Obra completa*(1), Lluís Bonada(2), en un estudi d'*El quadern gris* i recentment J. Martinnell(3), en parlar de la biblioteca universal de l'escriptor empordanès. Tanmateix, l'admiració per Stendhal ja és explícitament manifestada per Pla al llarg de la seva obra.

Voyage en France i Sobre París i França

Sobre París i França de Josep Pla i *Voyage en France* de Stendhal són dos volums que apleguen diversos llibres units, com els seus títols indiquen, per un tema comú: França.

El volum *Sobre París i França*(4) conté *Notes sobre París (1920-1921)* i *Petits assaigs sobre França*. Aquests dos llibres són fruit d'una elaboració posterior a partir de les cròniques que Pla escriví com a corresponsal de *La Publicitat* a París. La seva aventura periodística a París, paral·lela al temps cronològic del llibre, comença l'abril de 1920 i acaba el gener de l'any següent.

A *Voyage en France*(5), Víctor de Litto recull en un acurat i complet treball d'edició tots els textos de Stendhal que són producte dels seus viatges per França. En concret el volum conté *Mémoires d'un touriste*, *Voyage en France* i *Voyage dans le Midi de la France*. *Mémoires d'un touriste* fou publicat el 1838. La seva elaboració tingué com a referents, amb un alt contingut de plagi, *Notes d'un voyage dans le Midi de la France* (1835) i *Notes d'un voyage dans l'Ouest de la France* (1836), que Mérimée redactava en qualitat d'inspector de monuments històrics. *Voyage en France*, en principi, havia de ser la segona part de *Mémoires d'un touriste*, però l'editor refusà la proposta. El 1854, ja mort Stendhal, el seu cosí i executor del testament Romain Colomb publicà una edició que contenia els dos textos seguint la

idea inicial de Stendhal. Així salvà aquest text d'una possible pèrdua. Destaquem que moltes generacions han llegit *Mémoires d'un touriste* i *Voyage en France* com un únic text seguint l'edició de 1854. I, finalment, el volum clou amb *Voyage dans le Midi de la France*, dietari escrit l'any 1838.

Salvant les distàncies cronològiques i literàries, en aquest article focalitzarem el nostre interès en les analogies entre dos dels llibres citats: *Notes sobre París* i *Mémoires d'un touriste* segons l'edició de 1838. També hi ha notables diferències, però no les tractarem perquè partirem de les analogies com a mètode de comparació. Tot i així, a tall d'exemple, s'ha de remarcar que l'estructura formal de les dues obres és diferent: *Mémoires d'un touriste* és un dietari, a diferència de *Notes sobre París (1920-1921)*. Afegim-hi que el narrador de *Mémoires...* s'amaga sota la màscara d'un comerciant de ferro, per evitar una identificació entre l'autor, el narrador i el personatge. Això no evità que rebés nombroses crítiques pels comentaris incisius que conté el llibre. En definitiva, el turista és el mateix Stendhal, com l'Albert Ferrer és la màscara de Josep Pla a *Girona, un llibre*

El París dels anys vint.

de records. El narrador de *Notes sobre París (1920-1921)* es presenta sota la 1a persona, un «jo», el periodista, Josep Pla, ofegat per la servitud que requereix el seu ofici.

No és casualitat que aquests dos escriptors hagin estat titllats d'egotistes. Pla i Stendhal construeixen la seva obra literària a partir d'un «jo», formen part de l'anomenada «literatura del jo». Però, en resum, els dos llibres triats estan sotmesos al punt de vista de dos viatgers: Josep Pla i Stendhal.

Literatura de viatges

Narrar i viatjar són dues activitats que sempre han estat unides. La història de la literatura ens demostra que constitueixen una simbiosi perfecta. El cas paradigmàtic és l'*Odissea* d'Homer.

En un interessant pròleg, José María Pozuelo Yvanos(6) posa èmfasi a distingir dos tipus de viatges: el viatge fictici i el viatge no fictici. El viatge de ficció té la voluntat d'ésser llegit dins un «espai literari», mentre que el viatge no fictici persegueix objectius de documentació i de guia orientativa. La distinció no acaba aquí. Dins els anomenats «viatges de ficció» amb voluntat artística, Pozuelo estableix una nova dicotomia entre el «viatge imaginari» (el protagonista i els llocs narrats són inventats) i el «viatge realista», que pot presentar-se sota l'aparença d'un assaig o d'una novel·la. A partir d'aquestes apreciacions podem dir que els llibres de Pla i de Stendhal responen a la intencionalitat d'ésser viatges de ficció realista: *Mémoires d'un touriste* com a novel·la i *Notes sobre París (1920-1921)* com a autobiografia amb «indicis de ficció».

Ambdós llibres responen a la voluntat d'escriure literatura de viatges i no unes simples guies informatives sobre els monuments més significatius, els plats tradicionals, els museus més importants, etc. Sobretot és significatiu el cas de Pla, que es troba davant dos obstacles: un passat amb escassos models catalans i dels quals no se sent afí per la seva poca vigència, com és el cas de Verdaguier; i alhora una menysvaloració dels llibres de viatges, qualificats de subgènere dins els estudis literaris catalans. No obstant això, Pla s'emmiralla en uns models estrangers de tradició consolidada en aquest tipus de llibres. En el pròleg a *De l'Empordanet a Perpinyà* en destaca quatre: Alfredo Panzini, George Borrow, Stendhal i Heine. Això no vol dir que el pern, com deia Pla, que integra cadascun dels llibres fruit dels seus nombrosos viatges difereixi significativament de la resta de la seva obra. Tenen el mateix objectiu memorialístic, dins la ficció, de descriure uns llocs i personatges comuns en uns moments determinats.

La mirada

«Una novel·la és un espill que passem al llarg del camí». Pla parteix, sense ser-hi lleial, d'aquesta famosa frase atribuïda a Stendhal –en realitat és de Saint-Réal– i adap-

ta a la seva manera de fer literatura. Diu Pla: «En un moment determinat em semblà divertit, sobretot per evadir-me de la meua carregosa activitat periodística, utilitzar la idea stendhaliana del mirall»(7). Però concretem-ho, no es tracta de copiar la realitat, sinó de copiar una còpia de la realitat com una mimesi indirecta o de segon grau.

Però centrem-nos en la idea del mirall, que no és només aplicable a la novel·la sinó a tota l'obra literària de Stendhal i de Pla. El mirall esdevé la metàfora de la mirada. Parteixen d'una mirada o d'un punt de vista particular que filtra la realitat. Després d'aquest primer apropament, construeixen un microcosmos format per uns personatges escollits, entre ells els mateixos escriptors. Perquè en definitiva, la funció de l'escriptor és presentar als seus lectors allò que motivi el seu interès, les coses vistes, evitant l'estil afectat i ple d'imprecisions. La mirada és vehiculada a través d'una gran cura en la selecció dels detalls. La importància dels detalls dins el seu discurs narratiu («la quinta essència de l'obra escrita», segons Pla) és l'instrument que permet als dos escriptors cohesionar i consolidar qualsevol descripció. L'ús del detall ajuda a crear un «efecte de realitat», diguem-ne de versemblança, sense oblidar el seu paper estètic de matís dins el text.

Els narradors, Josep Pla i Stendhal, s'aturen a explicar i descriure allò que més els crida l'atenció de la realitat, la fragmenten i ens ofereixen la part que ells n'han seleccionat. Com a narradors que són, tenen el poder de crear-nos a nosaltres, lectors, un espai visual que ells prèviament han destriat des de la seva posició immòbil. Però això no resta mobilitat a l'acció, ans al contrari, ens sentim guiats per l'ull del personatge-narrador, el viatger, talment com si una càmera de cinema fes un *travelling* i ens situés davant l'element triat. Idèntica percepció tenim en llegir Stendhal. Com diu Xavier Pla a l'article «El detall, clau de volta de l'estil de Josep Pla?»(8): «En els textos de Pla és present una competència clarament descriptiva que es manifesta en un autor-descriptor que es documenta abans de redactar les parts pròpiament narratives; que es demostra com un viatger infatigable que reconstrueix sistemes a partir de "coses vistes", i que es tradueix en un esperit taxonòmic, un desig de classificar i d'ordenar el món a través de l'escriptura(...)»

La mirada dels viatgers de *Mémoires d'un touriste* i *Notes sobre París (1920-1921)* s'interessa pels personatges, pel seu medi, per un paisatge amb figures. Es tracta d'una mirada antimetafísica, tocant de peus a terra, observant la realitat immediata.

Josep Pla, en uns comentaris sobre pintura, reforça la noció de la perspectiva: «El limitadíssim ull humà veu el món exterior en forma de *trompe-l'oeil*, de perspectiva».(9) Perquè en definitiva, bé l'anomenem mirada, perspectiva o punt de vista aquest és un dels elements que més condiciona la prosa d'aquests escriptors per la seva peculiaritat. Ortega y Gasset, a propòsit del paper de la perspectiva davant la realitat, escriu: «La perspectiva es uno de los

componentes de la realidad. Lejos de ser su deformación, es su organización».(10)

Fins aquí hem insistit que, justament, tant Pla com Stendhal exemplifiquen la importància i el condicionament que la mirada té dins les seves obres. Sens dubte, aquests escriptors tindrien un lloc entre els «amics de mirar» que Plató descrivia en la seva *República*.

Choses vues

L'esmentat esperit taxonòmic sobresurt no només en l'anàlisi dels paisatges «naturals», sinó principalment en els humans. Així, no és estrany que defensin l'anomenada «escola de la vida» com a mètode de coneixement de l'home; però no ens deixem enganyar, tots dos varen ser uns grans lectors. Destriem del llibre de l'escriptor emporanès algunes d'aquestes observacions, a vegades resultats de digressions, que podríem qualificar de descripcions «morals» de la societat francesa partint de diferents aspectes o temes. Hi trobem comentaris que conclouen amb afirmacions properes a la *boutade*:

«De francesos, n'hi ha, és clar, de moltes classes: És el país del món on hi ha potser més títols nobiliaris per quilòmetre quadrat. Després deuen venir Espanya i Itàlia. En la societat francesa, la noblesa és l'estament que conté més persones arruïnades. Quan es parla de les convulsions socials franceses, se sol oblidar de remarcar que gràcies a elles s'ha limitat, en gran manera, la superfície parasitària».(11)

Les descripcions eviten prendre un to líric, se'n desvien intencionadament. El resultat és ben peculiar:

«El cel és baix, l'aire té un color de puré de pèsols, plou molt a poc a poc, insensiblement, d'una manera tan delicada que sembla augmentar la quietud. Sóc sensible a la pluja».(12)

Tant l'un com l'altre intenten aproximar als seus lectors la realitat de la França contemporània als seus escrits. Stendhal i Pla no s'accontenten d'oferir observacions i descripcions, sinó que prenen partit a través de digressions on realment aboquen lliurement els seus comentaris sense negligir l'aspecte moral. Sens dubte, s'ateny l'objectiu amb una gran proximitat i una complicitat entre el «jo» narrador-personatge i el lector d'aquests llibres que ens acompanyen i ens orienten en aquests viatges. Al mateix temps s'aconsegueix, a través del «jo», dotar d'una unitat fonamental la totalitat de l'obra de Pla i Stendhal.

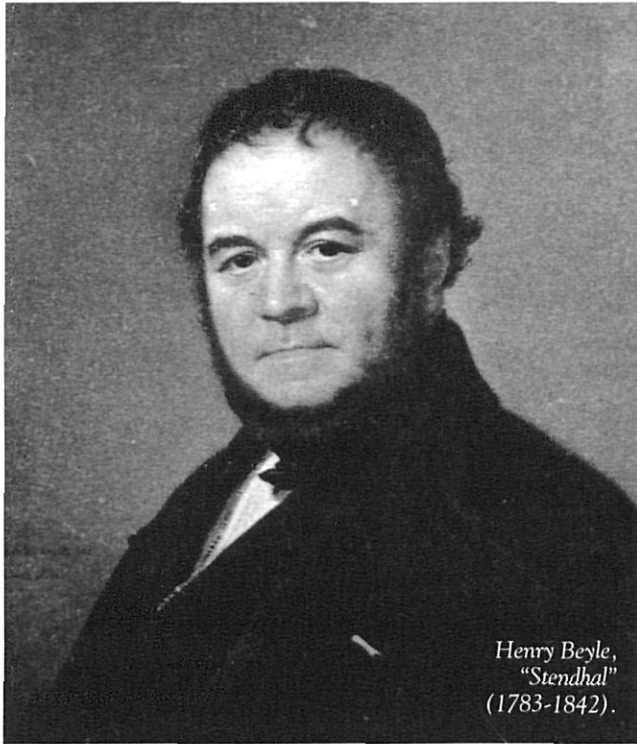
Ambdós escriptors posseeixen un incomparable domini de l'art de fondre temes en principi dissemblants i imprimir un caràcter personal a l'obra literària. Allò que en essència ha perviscut és el resultat de la seva pretensió. Conclou Stendhal: «*Je ne prétends pas dire ce que sont les choses; je raconte la sensation qu'elles me firent*».(13)

Dins aquest magma de personatges i temes, el paisatge, després de passar pel sedàs de la mirada del viatger, acaba

Pla, a l'aeroport.

PABUTO - AIEEMB

Henry Beyle,
"Stendhal"
(1783-1842).

configurant-se com un personatge més. El desenvolupament del seu paper està subjecte a l'estructura episòdica –o bé del dietari, en el cas de Stendhal– i fragmentada de *Notes sobre París* i *Mémoires d'un touriste*.

L'estil

Les dues obres tenen una composició desigual, discontinua, és a dir, a partir d'un fil conductor comú, França, el narrador desenvolupa temes diversos sense continuïtat en els capítols o dies següents. Tanmateix cadascuna de les obres queda unida per un principi estilístic que aplega diferents elements: l'anècdota, la descripció narrativa, els paisatges lírics, la ironia, l'emotivitat, etc. La procedència heterogènia del material narratiu que prové d'escenes o situacions viscudes o bé de lectures plagiades no impossibilita aconseguir la idiosincràcia que manifesta l'obra d'aquests grans escriptors.

L'elocució és cuidada i elaborada, és a dir, la selecció i la col·locació dels mots té la finalitat d'aconseguir transmetre de forma precisa els pensaments. També tenen una manera similar de construir les frases: el seu ritme desigual trenca amb la possible monotonia. Són mestres a l'hora d'introduir en escena interlocutors que els possibiliten, després d'una possible provocació, una rèplica brillant o una necessària puntualització. L'ur llengua acurada permet obtenir una sensació d'immediatesa i de fàcil transició entre allò vist i allò llegit. Podríem afegir allò escoltat en relació al caràcter col·loquial de la llengua de *Mémoires d'un touriste* i *Notes sobre París* (1920-1921). El resultat és un lector

submergit en la lectura sense tenir consciència d'una elaboració estilística. El lector se sent pròxim als personatges i a les situacions que viu el viatger. Precisament l'eix antiassagístic dels dos llibres afavoreix la immediatesa, que és reblada per les digressions i per la reiteració de situacions elementals (dormir, menjar, les incomoditats del viatge, etc.).

Ambdós escriptors creuen important assolir un estil no afectat d'excessiva retòrica. La llengua literària ha de transmetre el caràcter oral que impregna els seus textos. Per això deriven vers un estil senzill, planer, on les paraules tenen un sentit precís. L'amenitat és un valor, no un defecte.

L'estil de *Mémoires* i *Notes sobre París* posa èmfasi en els detalls intensos i precisos de l'objecte descrit: es tracta d'oferir al lector una mostra individualista de la societat d'un moment concret sota l'òptica del «jo» que presideix la narració. Podríem denominar-ho memorialisme d'un temps i d'una societat, entenguï's «[...] com el resultat d'una estilització, d'una recreació literària, que es revela com un mecanisme d'autoinvenció a mig camí de l'art de la *self-fiction* i de la narrativització de l'experiència viscuda [...] dins l'espai literari[...]» (14).

Josep Pla i Henri Beyle –sota el pseudònim de Stendhal– són narradors i personatges ficticis dins els seus llibres tot i que la seva biografia provoqui interferències: la «presència de l'autor», com diu Genette. Perquè, en definitiva, allò que resta i preval és el llegat literari, per tant, fictici, de dos escriptors.

Helena Pol i Salvà és llicenciada en Filologia Catalana.

Notes

1. J. FUSTER. «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla», dins *El quadern gris, Obra completa*, vol. I. Barcelona, Ed. Destino, 1966.
2. L. BONADA, «El quadern gris» de Josep Pla. Col. Les Naus d'Empúries. Barcelona, Ed. Empúries, 1985.
3. J. MARTINELL, *Josep Pla, vist per un amic de Palafrugell*. Barcelona, Ed. Destino, 1996.
4. J. PLA, *Sobre París i França, Obra Completa*, vol. IV. Barcelona, Ed. Destino, 1967.
5. STENDHAL, *Voyage en France*. Textos establerts, presentats i anotats per V. del Litto. París, Ed. Gallimard, 1992.
6. J. M. POZUELO YVANCOS, Pròleg a *Viaje a la Alcarria* de Camilo José Cela. Madrid, Ed. Espasa-Calpe, 1990 (21a ed.).
7. J. PLA, Pròleg a *El carrer estret* dins *Els Pagesos*, OC, vol. VIII. Barcelona, Ed. Destino, 1975, pàg. 7.
8. X. PLA, «El detall, clau de volta...», dins *Revista de Catalunya*, núm. 83, pàg. 102.
9. J. PLA, *Notes sobre París*. Op. cit., pàg. 261.
10. J. ORTEGA Y GASSET, «La doctrina del punto de vista», dins *Obras Completas*, vol. III. Madrid, Ed. Alianza, 1983, pàg. 199.
11. J. PLA, *Notes sobre París* (1920-1921), dins *Sobre París i França*. Op. cit., pàg. 82.
12. J. PLA, Op. cit., pàg. 269.
13. STENDHAL, *Rome, Naples et Florence*, dins *Voyage en Italie*, V. del Litto ed. París, Ed. Gallimard, 1992, pàg. XXXVIII.
14. X. PLA, Pròleg a *Cartes a Pere*. Barcelona, Ed. Destino, 1996, pàg. 10.